

ГОДИНА
НА ЯНУШ
КОРЧАК

2012

няма деца
– има само
хора

*Януш Корчак – велик хуманист и педагог
Janusz Korczak- Great Humanist and Pedagogue*

СЪВРЕМЕНЕН ОТЗВУК НА ПОСЛАНИЯТА НА ЯНУШ КОРЧАК ЗА ДЕТСТВОТО, ДЕЦАТА И ТЕХНИТЕ ПРАВА

Сийка Чавдарова-Костова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. В статията се търсят съвременни отражения на посланията на Януш Корчак за детството и децата, които стоят в основата на идеите за правата на децата, по-конкретно – правото на детето да бъде уважавано и правото на детето да бъде това, което е. Тезата е, че тези текстове на Корчак звучат изключително съвременно и имат своите проекции в днешната педагогическа практика във възпитателен и образователен контекст.

Keywords: Janusz Korczak, childhood's reality, children's rights

Би могло да се каже, че текстовете на Я. Корчак се характеризират с нестандартност. Те не се подчиняват на строгите изисквания за научен текст, но не са и научнопопулярна литература в общоприетия смисъл на този термин. Това, с което провокират вниманието на четящия ги, е тяхната **болезнена откровеност и искреност** както по отношение на **детството като реалност**, така и по отношение на **чувствата и позицията на този, който възпитава**.

Детството на малките човешки същества носи на възрастните комплекс от позитивни чувства: „Така е, обичаме децата. Въпреки всичко те са под-слава, утеха и надежда, радост и отмора, светъл лъч в живота ни“. Присъствието на деца край възрастните обаче понякога носи напрежение в техния живот: „Не бива да се подценяват дребните неща: неприятно чувство към децата може да бъде породено и от това, че са се събудили твърде рано, че са

омачкали вестника ни, че са направили петно на роклята или тапета, подмокрили са дивана, счупили са очилата ни или вазата – ценен подарък, излели са млякото или парфюма ни или че заради тях сме принудени да плащаме хонорар на лекаря. Детето спи не тогава, когато ни се иска, храни се не тъй, както смятаме, че трябва; очаквали сме да се разсмее, а то се е изплашило и плаче. А колко е крехко – и най-малкото недоглеждане от наша страна го заплашва със заболяване и ни създава нови неприятности“ (Корчак, 1990, Правото на детето..., с. 35).

Поставено между възрастните, детето се оказва в много деликатна позиция, която самите те невинаги вземат под внимание. Детето бива в средата на неприятна за него ситуация, особено когато е налице едно от типичните противоречия в осъществяването на възпитателния процес – между изисквания на значими за него възрастни: „За снизходителността на едно дете трябва да отговаря пред друго. Много често привидната доброта е всъщност неразумна небрежност и върху главата на детето се стоварва отговорността за чужди вини“ (Корчак, Правото на детето..., с. 36). И възрастните не си дават сметка, че „борейки“ се един срещу друг, опитвайки се да решат свои собствени междуличностни проблеми, те всъщност нараняват детето, вкарват в душата му противоречията помежду си. Така предизвикват онова състояние на „объркване и безпокойство у детето“, на което съвременните психолози обръщат специално внимание (Харис, 1991: 42), напомняйки на възрастните, че така възпрепятстват спокойствието в психичното му развитие.

Словоредът на текстовете на Корчак невинаги е гладък и последователен. Мисълта му сякаш прескача от идея в идея. Но не е ли това отражение на ежедневната реалност на посвещаването на отглеждането на децата, изискващо умения от страна на възпитаващия за бърза, адекватна реакция на случило се нещо, вик или въпроси?

А въпроси има много, и то не само от страна на децата към възрастния. Самият Корчак още в началото на „Правото на детето да бъде уважавано“ задава поредица от въпроси, които след толкова десетилетия звучат изключително актуално: „...Как да въведем дисциплина и ред в човешкия нравуняк, как да се предпазим от злата воля и безумието на отделни лица? Как равномерно да запълним часовете на живота си с работа, почивка и развлечения, как да се предпазим от апатията, преситеността, скуката, как да свързваме хората в групи, за да бъдат по-дисциплинирани, как да им помогнем да живеят в разбирателство, кога да ги разделяме и прегрупираме? Как на едно място да ги активизираме и поощряваме, а на друго – да ги възпираме, на едно да разпалваме, а на друго – да гасим?“ (Корчак, 1990, Правото на детето..., с. 30).

Актуалното звучене на тези въпроси днес подчертава техния смисъл в антропологически контекст. Това са питання не просто за поставяне на ред във функционирането на човешкото общество, но и за основанията на възпита-

телната дейност с децата, част от това общество като негови съжителители. Децата, които според Корчак всъщност са хора и като възрастните имат права. Детето „не е много по-различно от нас – помни и забравя, цени и подценява, разсъждава логично и се лута, когато не знае. Предпазливо проявява доверие или се съмнява“ (Корчак, 1990, Правото на детето..., с. 43).

Това обаче означава **промяна на отношението към детето, преосмисляне на мястото на детството в жизнения цикъл на човешкото съществуване**. Детството се възприема вече не просто като време, през което възрастните имат доминиращата роля на определящи посоката на развитие на децата, които безропотно и безгласно трябва да им се подчиняват. **Детството е за децата, които би трябвало да се само-формират, натрувайки опит**, в т.ч. като изказващи мнението си по въпроси, които ги вълнуват. Корчак иронично коментира нежеланието на възрастните да се доверят на децата: „И по въпроса за децата те се съвещават и вземат решения. Но ще има ли някой толкова наивен, който да пита за мнение детето и да иска съгласието му; нима то може да каже нещо?“. „Тъй като носим морална и правна отговорност, тъй като знаем и умеем да предвиждаме, смятаме, че сме единствените съдници на действията, движенията, мислите и намеренията на детето. Даваме нареждания и следим за тяхното изпълнение. Според разбиранията ни по наша воля децата са наша собственост, другите да стоят по-далеч от тях!“ (Корчак, 1990, Правото на детето..., с. 31).

Децата имат много по-голям **потенциал за самоорганизиране и саморазвитие**, отколкото възрастните предполагат. Трябва да се дадат достатъчно възможности този потенциал да бъде развит. Възрастните би трябвало да създадат условия децата да проявят своята инициатива в тази насока: „Ние не позволяваме на децата да се организират, подценяваме ги, не им се доверяваме, недоброжелателни сме към тях, не сме достатъчно грижовни, без участието на специалисти по детските въпроси няма да се справим, а специалист е детето (Корчак, 1990, Правото на детето..., с. 41)“. **Възпитанието не трябва да се страхува от инициативността на децата**, то трябва да я стимулира, поощрява: „Цялото съвременно възпитание изпитва огромно желание детето да бъде „удобно“ и затова последователно, стъпка по стъпка се стреми да приспи, да потисне, да унищожи всичко, което е воля и свобода на детето, закалка на духа му, сила на неговите изисквания и намерения“ (Корчак, Как да обичаме детето, с. 63). Тези разсъждения на Корчак днес имат своите проявления в големия акцент, който се поставя върху **активното участие на децата в самоуправлението**, основаващо се върху **регламентираното им право да изразяват своите възгледи и мнение** по въпроси, които ги засягат, в Конвенцията на ООН за правата на детето: „Държавите – страни по Конвенцията, осигуряват на детето, което може да формира свои собствени възгледи, правото да изразява тези възгледи свободно по всички въпроси, отнасящи се до

него, като на тях следва да се придава значение, съответстващо на възрастта и зрелостта на детето“ (чл.12); „Детето има право на свобода на изразяване на мнение“ (чл.13) (Конвенция на ООН...).

Логически развивайки тезата, посочена в предходния абзац, Я. Корчак дори стига до едно на пръв поглед много крайно звучащо заключение: „Отношението на възрастните към децата е неморално“ (Корчак, Правото на детето..., с. 32). Няколко пъти той използва израза „подценяваме детето“, то, което „тича и скача, гледа, без да има нужда, удивлява се и задава въпроси; лекомислено рони сълзи, безгранично се радва... на него му трябва малко, за да бъде щастливо – няма защо да полагаме излишни старания. Набързо и небрежно се освобождаваме от тях. Подценяваме многостранността на детския живот, скъпим радостта, която можем да дадем много лесно на детето“ (Корчак, Правото на детето..., с. 33).

Детството **не е просто период на изчакване малкият човек да израсне**. Детството изисква внимание тук и сега, защото иначе ще бъдат безвъзвратно изгубени ценни моменти от процеса на живеене и израстване на детето: „Изпускаме важни часове и години. Мислим си: то има много време, все ще навакса, все ще си получи своето“; „То е само хлапе, дете, бъдещ, а не настоящ човек. Едва по-късно ще стане истински“ (Корчак, Правото на детето..., с. 33). Тези разсъждения на Я. Корчак са много близки смислово до дефинирания от Ш. Амонашвили „принцип за продължаване живота на детето по време на урока“ (Амонашвили, 1989: 161) и базирания върху него принцип за значимостта на възпитателното време, в основата на който стои осъзнаването от страна на възпитаващите на ценността на времето, което те прекарват с децата, уникалността и невъзвратимостта на всеки времеви отрязък, оказващ влияние върху формирането на личността. (Чавдарова-Костова, 2008: 73). Затова е толкова важно да отчитаме **значимостта на настоящето, на това, което детето има възможност да прави тук и сега**. Това дава достатъчно основание на Корчак да дефинира две от правата на детето като „Право на детето на настояще“ и „Право на детето да бъде това, което е“ (Корчак, 1990, Как да обичаме детето, с. 83). Опирайки се на тези права на детето, възпитателят вече няма да мисли само в контекста на очакването, на бъдещето, на бъдещия възрастен човек, в когото ще се превърне детето: „по принцип нашият възглед за детето – че него сякаш го няма, че то тепърва ще бъде, то още не знае, а тепърва ще узнава, не може, а едва след години ще може – ни заставя непрекъснато да очакваме“; „Заради утрешния ден пренебрегваме това, което радва, натъжава, учудва, сърди, занимава детето днес. Заради утрешния ден, който то нито разбира и не изпитва потребност да разбира, му отнемаш много години живот“ (Корчак, Как да обичаме детето, с. 86).

Корчак е много критичен към несериозността, с която се възприема детството от страна на възрастните. **Детството е важен период, който трябва**

да бъде уважаван заради самия него, а не да бъде възприеман единствено като подготовка за бъдещ живот: „Като че ли съществуват два живота: единият е сериозен, уважаван, а на другия гледаме по-снизходително и го смятаме за по-малоценен. Казваме: бъдещ човек, бъдещ гражданин. Имаме предвид, че те някога ще станат такива, че някога по-късно ще почнат да живеят и работят истински, че ще станат сериозни някога в бъдеще“; „Не, тях ги е имало и ще ги има! Те не са ни изненадали и не са дошли при нас за кратко. Децата не са мимоходом срещнат познат, когото можем бързо да отминем, от когото лесно можем да се отървем с усмивка и поздрав. А нима съществува живот на шега? Не, детската възраст – това са дълги и важни години от живота на човека“ (Корчак, 1990, Правото на детето..., с. 41, 42).

Тези години имат своите потребности, изживявани от децата ежедневно. Възрастните имат отговорността да реагират на тези потребности, да търсят начини за тяхното удовлетворяване. Трябва да се вслушват в децата, за да могат да разберат нуждите им, да се доверят на детските усещания: „Детето е разумно същество. То добре познава нуждите, трудностите и пречките в своя живот. Нужни са не деспотична заповед, не наложена отгоре суровост и контрол, които изразяват недоверие, а тактично разбиране, вяра в опита, сътрудничество и съвместен живот“. А разбирането на децата е основно условие за ефективността на работата с тях. Това обаче изисква много добро познаване на техните характерологични особености, на историята на техния живот и начина на преживяването ѝ от самите деца: „Детето има бъдеще, но то има и минало: паметни събития, спомени, много часове, прекарани в самотни разсъждения върху важни въпроси“ (Корчак, Правото на детето..., с. 43).

Критичността на Корчак към възпитаващите е явна, понякога безкомпромисна. Той не се притеснява да коментира качествата на неподходящите за такъв тип дейност възрастни: „Понякога едно умно дете стои безпомощно и изумено от неимоверната глупост на някой възрастен“ (Корчак, Правото на детето..., с. 43). Парадоксално е, че възрастните, които би трябвало да направляват децата в тяхното развитие, понякога не отговарят на необходимите изисквания да бъдат добри възпитатели: „А объркаността на възрастните, крепостта им от остарели възгледи и убеждения, стадната им психология, закоравелите им предразсъдъци и привички, лекомислените действия на бащи и майки, целият безотговорен от долу до горе живот на възрастните? Нехайството, леността, тъпият инат, глупостта, нелепостите, безразсъдните постъпки, пианските изстъпления...“ (Корчак, Правото на детето..., с. 51).

Да, факт е, че понякога точно такива възрастни отглеждат и носят отговорност за възпитанието на деца. И това трябва да бъде отчитано при диагностициране на възпитателните възможности на една или друга социална микросреда, при обяснението на ситуацията на развитие на децата и проявяване на разбиране на причините за техни поведенчески актове. Критичността на

Корчак противопоставя на такъв тип възрастни разумността и рационалността на детето, които трябва да бъдат вземани предвид: „И сериозността, разсъдителността и равновесието на детето, стриктно спазваните задължения, опитът в своята област, капиталът от справедливи преценки и оценки, тактичната въздържаност в исканията, деликатното чувство, безпогрешният усет за правота“. Тук отново може да бъде усетена основната идея за това, че децата са хора, а не просто деца. Децата нямат „по-нисша, по-слаба и по-оскъдна психична организация“, не е коректно да се разглеждат възрастните като зрели, логични и морални, а децата, като подвластни само на своите импулси, „инстинкти и прищевки“ (Корчак, Правото на детето..., с. 51).

Възпитаващите трябва да бъдат достатъчно самокритични към себе си и да умеят да се самоконтролират. Те също допускат грешки и трябва да имат силата да си го признаят: „Възпитателят е склонен бързо да възприема привилегията на възрастните: да надзирава не себе си, а децата, да регистрира не своите провинения, а тия на децата“; „За вина на детето смятаме всичко, което нарушава спокойствието ни, което засяга амбициите ни и пречи на удобството ни, създава неприятности и ни ядосва, смущава навиците ни, заема времето и мислите ни“ (Корчак, Правото на детето..., с. 46).

Текстовете на Корчак носят ясното послание – **да се възпитава не е лесно**: „Възпитанието на детето не е приятна игра, а задача, в която трябва да се вложат усилията на безсънните нощи, капиталът на тежките преживявания и много, много мисли...“ (Корчак, 1990, Как да обичаме детето, с. 65).

Да се възпитава, означава **да поемеш голяма отговорност**, да си готов **да забелязваш детето** не само когато има проблем, но и когато видимо всичко е спокойно. Детското развитие има нужда от това – от забелязването: „Детето привлича вниманието върху себе си, когато ни пречи и смущава; само тия мигове виждаме и запомняме. Не го забелязваме, когато е спокойно, сериозно, съсредоточено. Подценяваме великите моменти, когато разговаря със себе си, със света, с бога. След като със своите подигравки и остри забележки сме го принудили да крие своите мечти и пориви, то затаява желанието си за споразумение и няма да признае решението си да се поправи. Послушно крие проникателните си погледи, удивлението, безпокойството, претенциите си, гнева и бунта си. На нас ни се иска да подскача и да пляска с ръце и затова то често ни показва усмихнато лице на клоун“ (Корчак, 1990, Правото на детето..., с. 47).

Забелязването на детето е особено необходимо при децата, които имат по-тежки в емоционален план истории на живота си. Към тях възпитателят трябва да има диференциран подход, да е търпелив относно постигането на резултати: „Има прорезни рани, които не оставят белези, зарастват, стига само да са почистени и превързани. А при дълбоките и разязвени рани трябва да се чака дълго, докато зараснат; на тяхно място остават болезнени белези; тези

деца не бива да се наскърбяват. Циреите и язвите изискват повече старание и търпение“ (Корчак, Правото на детето..., с. 48).

Текстовете на Я. Корчак са пропити с **хуманизъм, с дълбоко уважение към детето**, към това, което то е в действителност, **към реалността на детството** в нейното пълно проявление. Именно **от тази реалност той извлича идеята децата да имат права**. Не е случайно заглавието на едно от неговите произведения – „Правото на детето да бъде уважавано“. Именно от осъзнаването на това право произтичат останалите дефинирани права на детето. Ако детето не бъде уважавано като такова, като човешко същество, носител на достойнство, то не бихме могли да очакваме каквито и да са дейности от страна на възрастните в подкрепа на живота и развитието на детето.

Особено показателен за цялостната отдаденост на Я. Корчак към децата и значимостта на детството е краят на „Правото на детето да бъде уважавано“. Сравнението с Пепеляшка отразява болката на Човека, на Педагога Корчак за децата, но и очакването за промяна в отношението на възрастните към децата:

„Като Пепеляшка се скита истинското човешко чувство. А именно децата са принцове на чувствата, истински поети и мислители.

Ако не преклонение, поне уважение изпитвайте към чистото, ясно, непорочно, свято детство“ (Корчак, Правото на детето..., с. 52).

Днес Януш Корчак не е просто име, което свързваме с историята на педагогиката и историята на Холокоста, той е символ за хуманност и алтруизъм, за истинска отдаденост на децата и детството. Затова винаги темата за правата на детето ще се връща към основанията си, заложили в текстовете на този бележит, световнозначим Възпитател, напомнящ ни с написаното и с живота си за ценността на Детето и Детството.

ЛИТЕРАТУРА

Амонашвили, Ш. (1989). *Здравейте, деца! Как сте, деца?* София: Изд.

„Прогрес“, „Народна просвета“.

Конвенция за правата на детето. http://www.unicef.org/magic/media/documents/CRC_bulgarian_language_version.pdf, 3.11.2012.

Корчак, Я. (1990). Как да обичаме детето. В: Корчак, Я. *Избрани педагогически произведения*. София: ДИ „Народна просвета“.

Корчак, Я. (1990). Правото на детето да бъде уважавано. В: Корчак, Я. *Избрани педагогически произведения*. София: ДИ „Народна просвета“.

Харис, С. (1991). *Аз съм добър, ти си добър*. С.: Изд. „Наука и изкуство“.

Чавдарова-Костова, С. (2008). Принципи на възпитанието. В: Чавдарова-Костова, С. Б. Господинов, В. Делибалтова. *Педагогика*, С.: УИ „Св. Климент Охридски“.

CONTEMPORARY ECHO OF THE JANUSZ KORCZAK'S MESSAGES FOR THE CHILDHOOD, CHILDREN AND THEIR RIGHTS

Abstract. In the paper are presented some contemporary reflections of Janusz Korczak's messages for the childhood and children that are in the base of the ideas for the children's rights, more concretely – the right of the child to be reputable and the right of the child to be such as it is. The thesis is that these Korczak's texts sound exceptionally as contemporary and have their projections in the today's pedagogical practice in the educational context.

Assoc. Prof. Dr. Habil Siyka Chavdarova-Kostova

✉ Sofia University „St. Kliment Ohridski“

Faculty of Pedagogy

1504, Sofia, Bulgaria

15, Tsar Osvoboditel Blvd.

tel. +359 2 9308 568, 9308 296

e-mail: schkostova@abv.bg